

Recenzie

MACHÁČEK, Ladislav – KROŠLÁK, Stanislav: Dve školy demokracie

Olomouc : Občianske vzdelávanie a školská samospráva UPOL, 2012. 81 s.

V súčasnej rozvíjajúcej sa demokratickej societe, v ktorej sú vytvorené relatívne vhodné podmienky na to, aby sa aktívna účasť občanov na správe verejných záležitostí plnohodnotne prejavila, dochádza, paradoxne, k opačnému javu. Máme možnosť sledovať deficitné prejavy demokracie vo forme čoraz väčšej apatie obyvateľstva sa akýmkoľvek spôsobom podieľať na celospoločenskom dianí. A keďže v procese socializácie človeka zohráva dôležitú úlohu vek, je dôležité vstúpovať pozitívne návyky, podporujúce participáciu, už v mladosti, aby sme sa od tohto nelichotivého trendu postupne odvracali. Nakoľko je občianska zodpovednosť nevyhnutnou podmienkou zmysluplného fungovania a napredovania spoločnosti, je potrebné pokúsiť sa súčasnú mladú generáciu, pasívny článok spoločnosti „aktivovať“. V snahe načrtnúť riešenie, vďaka ktorému by sa zefektívnila a výraznejšie uplatnila mládežnícka participácia, ponúkajú autori recenzovanej publikácie možnosť aktivizácie mládeže prostredníctvom žiackych školských rád na školách, ako „priestoru“, v ktorom sa na základe výchovy, vzdelávania a iniciatívneho pôsobenia odohráva premena mladého človeka na aktívneho člena školskej samosprávy a neskôr aktéra celospoločenského diania ako takého. Tento relatívne nový inštitút zároveň ponúka štruktúrnú príležitosť na to, aby sa posilnila väzba medzi „učením sa demokracii“ a „robením demokracie“ („*learning by doing*“). V súvislosti s vyššie uvedeným je žiaduce zdôrazniť, že mladí ľudia na Slovensku majú pre participáciu v škole, ale tiež vo verejnom prostredí k dispozícii relatívne silnú legislatívnu podporu. V tomto roku si dokonca pripomíname desiate výročie od prijatia zákona o školskej správe a samospráve. A práve táto publikácia, ktorá si dala za cieľ preskúmať situáciu a stav rozvoja občianskeho hnutia mládeže usilujúceho sa o nové možnosti participácie na rozhodovacích procesoch prostredníctvom školskej samosprávy, umožňuje konfrontovať teoretickú a formálnu stránku celej problematiky s jej reálnym stavom. Samotný názov čitateľa upozorňuje, že to, s čím sa na nasledujúcich viac ako osemdesiatich stranách oboznámi, je presne odborne vyprofilovaná a jasne vymedzená problematika. Už zmieňovaný titulný názov je zrejším odkazom autorov, ktorým akcentujú nie len symbolickú, ale predovšetkým logickú prepojenosť a nutnú vzájomnú podmienenosť termínov – demokracia – občianske vzdelávanie – školská samospráva.

Samotný obsah publikácie je koncipovaný do štyroch tematických oblastí, ktoré súčasne tvoria jej kostru vo forme jednotlivých kapitol. Úvodná časť je stručným popisom formálneho a neformálneho občianskeho vzdelávania, ako jednoty dvoch špecifických foriem, pričom sa zdôrazňuje ich vzájomné prelínanie v procese výchovy mládeže k demokratickému občianstvu. Napriek tomu, že nezanedbateľnú úlohu v tomto procese zohráva aj informálna edukácia, koncepcne sa tu kladie väčší dôraz na neformálne vzdelávanie, ktoré vytvára priestor na proces sebaurčenia mladých ľudí. Tí neformálnou cestou nadobúdajú a súčasne si osvojujú nové poznatky, kreujú individuálne názory a postoje, čím v konečnom dôsledku zvyšujú svoju občiansku gramotnosť. Vychádzajúc však zo stagnácie záujmu mladých ľudí o aktivizáciu v občianskej a politickej sfére, reálnu perspektívu na zvýšenie záujmu o veci verejné autori vidia v „relatívne novom inštitúte neformálneho vzdelávania – t. j. v žiackych školských radách (ŽŠR)“ (s. 4). Vstupná kapitola plní predovšetkým úlohu rozpracovaného úvodu k problematike a samotné ŽŠR sú podobnejšie analyzované až v záverečnej kapitole.

Druhá tematická oblasť, venovaná výhradne formálnej edukácii, ponúka čitateľovi detailnejší pohľad na proces zmien vyučovania občianskej náuky na Slovensku. Autori sa neobmedzujú len na teoretický prierez danou problematikou, ale s využitím osobitných výskumných prostriedkov systematicky hodnotia vybrané otázky týkajúce sa dôležitých aspektov v rámci obsahu a metód výučby občianskej výchovy. Konkrétne sa jedná o prezentáciu čiastkových výsledkov výskumu ICCS 2009 (*International Civic and Citizenship Study*), ktoré spracoval prof. L. Macháček pre expertízu NUCEM v Bratislave. V rámci prezentovaných záverov sa poukazuje, okrem iného, na skutočnosť, že z hľadiska získavania vedomostí a poznatkov o demokracii, je v porovnaní s tradičnými predmetmi (ako napr. história) účinnejší práve predmet náuka o spoločnosti, prípadne občianska výchova, ktorý má výrazný vplyv nielen na poznanie, ale tiež na samotné konanie žiakov. Prekvapujúco však vyznieva skutočnosť, že riaditelia jednotlivých škôl (predovšetkým gymnázií) považujú za menej dôležité, aby sa žiaci v rámci tohto predmetu pripravovali na participáciu na školskej samospráve.

Za osobitnú zmienku v rámci tejto kapitoly stojí aj pedagogický experiment vo vyučovaní občianskej náuky na strednej škole, realizovaný doktorandom prof. L. Macháčka PaedDr. S. Krošlákom. Experiment je založený na praktickej komparácii efektívnosti netradičnej a tradičnej formy výučby rozdelením študentov vybraného ročníka na experimentálnu a kontrolnú skupinu. Vo všeobecnosti sa môže očakávať, že zážitková (netradičná) forma bude, v zmysle dosiahnutia lepších výsledkov zo strany študentov, na ktorých bola táto metóda uplatňovaná, účinnejšia. To bolo v konečnom dôsledku experimentálne potvrdené, nebolo však možné s určitosťou dokázať, že je schopná zabezpečiť aj

vyššiu úroveň vedomostí. Obdobné výsledky dosiahli i študenti v druhej skupine. Samotný autor ale pripomína, že permanentnou aplikáciou sa zážitková metóda stáva „*všednou a únavnou*“ (s. 30) pre všetkých, preto je potrebné klásť dôraz na jej kombináciu s klasickou metódou výučby.

Získané empirické poznatky o občianskej vedomostnej úrovni žiakov stredných škôl na Slovensku, nadobudnuté výskumom z roku 2011, sú bližšie analyzované v tretej kapitole. Primárnym zámerom predmetného výskumu bolo prostredníctvom jednotlivých vedomostných testov zistiť, ako efektívne dokážu žiaci narábať s prevažne známymi informáciami z oblasti občianskej výchovy a či a akým spôsobom chápu nielen fungovanie občianskej spoločnosti, ale tiež politiku v jej širších súvislostiach. Nemožno opomenúť fakt, že získané údaje sa stali dôležitou zložkou sumárnej hodnotiacej škály, ktorá následne umožnila komparáciu s výsledkami medzinárodného výskumu ICCS 2009. Ten demonštroval, že žiaci na Slovensku vo veku 14 rokov dosiahli v testoch občianskych vedomostí výsledky nad priemerom zúčastnených krajín. Komparácia výsledkov v roku 2009 a 2011, ktorá vykazuje v horizonte troch rokov nemenné pozitívne hodnoty, je dôkazom účinnosti formálneho občianskeho vzdelávania na udržanie istej úrovne občianskej gramotnosti žiakov na Slovensku.

Najrozsiahlejšou časťou publikácie je záverečná kapitola, v ktorej sa venuje osobitná pozornosť žiackym školským radám na stredných školách, ako potenciálnemu prostriedku na zvýšenie účasti žiakov v školskej samospráve. Škola poskytuje mladým ľuďom priestor jednak na kvalitné vzdelanie, ale aj na prezentáciu vlastných pohľadov na rozmanité oblasti, ktoré sa jej bytostne dotýkajú. Je dôležité poznamenať, že iba teoretická príprava nestačí. Potrebná je i praktická skúsenosť, ktorá umožní mladým ľuďom prostredníctvom účasti na vnútorných procesoch rozhodovania, odohrávajúcich sa na škole, „zažiť“ demokraciu prakticky na „vlastnej koži“. V recenzovanej štúdiu je zdôrazňované, že škola je významným subjektom, ktorý kreuje „*informovaného, zodpovedného, participatívneho občana*“ (s. 44) nielen formálnou, ale aj neformálnou edukáciou. Tým skôr, že škola má nielen možnosť, ale zároveň i zákonnú povinnosť vytvárať žiakom priestor a vhodné podmienky pre preberanie spoluzodpovednosti za rozhodovanie a prispieť tak k rozvoju výchovy mladej generácie k demokratickému občianstvu. Za týmto účelom bola zriadená expertná skupina, ktorej ústredným cieľom bolo zrealizovať prieskumnú sondu (aj s podporou IUVENTY na základe poverenia odboru mládeže MŠ SR), monitorujúcu participáciu mladých ľudí na školskej samospráve. Dosiahnuté výsledky, ktoré sú v publikácii prezentované formou tabuliek, či prostredníctvom autentických rozhovorov reflektujúcich názory konkrétnych členov jednotlivých žiackych školských rád – koordinátorov aj žiakov – poukazujú na vznik, fungovanie, aktivity a samozrejme aj ich dosiahnuté výsledky.

Celkovo je treba uviesť, že o činnosti a problémoch študentov v ŽŠR sa veľa nevie. Napriek tomu, že inštitút žiackych školských rád disponuje veľkým edukačným potenciálom, ktorý je možné zmysluplne využiť tak zo strany žiakov, ako aj pedagógov. Inštitút ŽŠR poskytuje isté možnosti na prezentovanie názorov samotných žiakov, ktoré sa týkajú riešenia širokej palety reálnych problémov konkrétneho školského prostredia. V publikácii sa však upozorňuje na dva protichodné trendy. Na jednej strane badáme stúpajúci trend v zriaďovaní počtu žiackych školských rád na slovenských školách. „V roku 2004 malo ustanovenú žiacku školskú radu iba 32,8% (288) škôl, ale v roku 2007 to bolo už 50,2% (404) škôl. V školskom roku 2010/2011 potvrdilo existenciu žiackej samosprávy až 58,4% (431) stredných škôl“ (s. 47). Na strane druhej, dokladajú autori veľa výskumných signálov o tom, že ich existencia ostáva iba na úrovni oficiálnej a formálnej. Čo možno dokázať aj na základe výroku predsedníčky vybranej ŽŠR, ktorá svoju prácu vníma a tiež vykonáva tak, ako sa od nej očakáva – teda formálne. „V podstate je to len formálne, nemám reálny vplyv na nič, podpíšem maximálne zápisnicu, ktorú vedie koordinátor“ (s. 65). Vznik ŽŠR je navyše vo veľkom počte iniciovaný predovšetkým zo strany pedagógov, od predstáv ktorých sa odvíja aj následný proces riadenia, kontroly, iniciovania aktivít, či rozhodovania pri nábore žiakov. Opísaný stav je vyústením a dôsledkom ešte nelichotivejšieho trendu, týkajúceho sa spôsobu výučby a obsahovej náplne predmetu občianska náuka, v ktorom podľa autorov absentuje motivačný prvok v podobe oboznamovania žiakov s podstatou fungovania samosprávnych mechanizmov na školách a výhodách účasti žiakov na celkovej správe školského prostredia, ktoré sa ich každodenne dotýka. Z uvedeného dôvodu nadobúdanie vedomostí a vštepovanie demokratických princípov u žiakov, ich následná občianska uvedomelosť a rozvíjanie ich zodpovednosti za formovanie bezprostredného okolia, v ktorom sa nachádzajú, považujú autori za prvoradé vo vzťahu k zmysluplnému fungovaniu žiackych školských rád.

Po komplexnom zhodnotení možno konštatovať, že publikácia prináša precíznou kombináciou teoretických a empirických poznatkov, množstvo podnetných informácií z oblasti občianskeho vzdelávania a školskej samosprávy. Tie, na základe výzvy odboru mládeže Ministerstva školstva SR, získaval a kompletizoval Slovenský inštitút mládeže – IUVENTA a UIPS MŠ SR prostredníctvom celej rady výskumných procesov v priebehu rokov 2005 – 2012. V rámci tejto publikácie je potrebné vyzdvihnúť jednak systematickú a logickú nadväznosť jednotlivých kapitol, zaujímavú, prehľadnú a informačne nasýtenú prezentáciu výskumných výsledkov, ale tiež formu (fókusové skupiny a autentické výpovede), ktorou sa získavajú a následne prezentujú poznatky o žiackych školských radoch. Danej štúdiu to nepochybne pridáva na kvalite, čím sa stáva relevantným, ale tiež inšpiratívnym zdrojom, vhodným pre odbor-

ného čitateľa, ktorý sa o danú problematiku bližšie zaujíma. Zároveň sa táto štúdia stáva nápomocnou a v istých ohľadoch aj smerodajnou pomôckou pre metodické a koncepcné práce, cieľom ktorých je stabilizovať a upevniť postavenie študentov v školskej samospráve.

Anna Polačková
Prešovská univerzita v Prešove